nemzeti termék és nemzeti jövedelem közgazdasági mutatója sok mindenre használható, de nem megfelelõ indexe az emberi jólét alakulásának. Minél inkább megéljük az emberi elégedettség és az emberi viselkedés komplexitását, s azt a tényt, hogy a gazdasági javak és szolgáltatások mindössze kettõt jelentenek az elégedettség számos forrása közül, annál világosabban látjuk, vagy legalábbis annál világosabban kellene látnunk, hogy a gazdasági becslések nem megfelelõek.

A számok csodálatos segítõi a világos gondolkodásnak, de céljukat tévesztik, ha többet akarunk belõlük kiolvasni, mint amennyi információt tartalmaznak. A gazdasági problémák és a jólét becslésére törekvõ gazdasági jelzõszámok kitüntetett kezelését megmagyarázza ezek mennyiségi, illetve kvantifikálható természete. A gazdasági kvantifikálás vonzó és hasznos, de nem szabad engednünk a csábításnak, hogy a ténylegesnél nagyobb jelentõséget tulajdonítsunk a mennyiségnek és a mérhetõnek. A nemzeti jövedelem a legjobb esetben a gazdasági jólét indexe, *a gazdasági jólét pedig csekély része, s így igen gyatra jelzõszáma az emberi jólétnek."* (Kiemelés: K.J.)

Erich Fromm, magyarul is megjelent híres könyvében – *Birtokolni vagy létezni?* – azt mondja többek között, hogy a „történelemben elõször függ az emberiség fizikai túlélése az egyén gyökeres lelki megváltozásától", és megfogalmazza a „perspektíva vastörvényének" való megfelelésünket (*Kenneth Boulding* találó elnevezése). Eszerint a hozzánk közeli dolgokat nagynak, a távolabbiakat kicsinynek látjuk. „Önfenntartási ösztönünk elhalásának további oka abban látható – írja Fromm –, hogy a meghozandó életmódbeli változások olyan drasztikusak lennének, hogy az ember ezért elõnyben részesíti a jövõbeli katasztrófát a most meghozandó áldozatokkal szemben."

Valójában az egysíkú anyagiasság a tarthatatlan, s nincs különbség az ateista materializmus válfajai között, hívják akár marxizmusnak, akár neoliberalizmusnak. „A gazdagság megszerzése és az anyagi dolgok váltak a világ legmagasabb céljává, egy olyan világé, amelyben a gazdaság élvez elsõbbséget minden más fölött. Egyedül a gazdaság létezik." (*Catholic Worker,* 1999. Sept.-Oct.*)*

A gazdaságpolitikai neoliberális üdvtan elõretörése gazdaságpolitikai tanácsadók seregét viszi be a politikába, s alaptézise leegyszerûsítve így hangzik: a piac jó, az állami beavatkozások pedig rosszak.

Valójában a már említett harmadik dimenzió határozott és egyértelmû üzenetét olvashatjuk ki a *Centesimus annus* szavaiból azt, hogy „az embernek és a társadalomnak nemcsak anyagi javakra van szüksége, hanem lelki és vallási értékekre is… Nagyon sok embernek nem a nyugati társadalmak jóléte, hanem a fejlõdésben elmaradt országok nyomora jutott osztályrészül, és olyan helyzetben élnek, amelyre ma is áll, hogy az „mintegy a szolgaság igája". A pápa kötelességének tartotta és tartja, hogy világosan megbélyegezze ezt az állapotot, noha tisztában van azzal, hogy felhívását nem mindenki fogadja szívesen." *(Centesimus annus, 61.)*

Az erkölcs és gazdaság témáját nem zárhatnánk méltóbb befejezéssel az új évszázad kezdetén, mint a *teljesebb jövõ* felé való fordulás igényével és hangsúlyozásával. *Röpke* a *Túl a kínálaton és keresleten* címû 1958-ban megjelent munkájában olyan dolgokat ír, melyeket meg kellene szívlelniük a napi pragmatizmus ingoványos talaján iránytû nélkül, botladozva vergõdõ gazdasági szakértõknek és politikusoknak is: „A tiszta üzleti élet józan világa is erkölcsi tartalékból merít, azokkal áll vagy bukik. Ezek az erkölcsi tartalékok fontosabbak, valamennyi gazdasági törvénynél vagy nemzetgazdasági elvnél. A gazdaságon túli szellemi-erkölcsi integráció a gazdaságinak mindig elõfeltétele mind nemzeti, mind nemzetközi szinten… A piac, a verseny, a kínálat és kereslet játéka nem termelik az említett erkölcsi tartalékokat. Föltételezik és elhasználják õket. A piacon túli területekrõl kell, hogy jöjjenek, és a közgazdaságtannak semmiféle tankönyve nem helyettesítheti õket."

Lao-Ce, a 2600 éve élt kínai filozófus, a *Tao-teking* szerzõje a következõképpen fogalmazza meg a ma is idõszerû, korunknak is szóló útmutatást és próféciát:

Három kincsemhez ragaszkodom:
elsõ a szeretet,
második a mérték,
harmadik a tartózkodás.
Szeretek, ezért bátor vagyok,
mérték által hatalmas vagyok,
visszavonulok, hát vezetõ vagyok.
Manapság
szeretet nélkül merészkednek,
mérték nélkül vezérkednek,
tartózkodás nélkül hatalmaskodnak:
ezért elpusztulnak.

A reményt, s ennek gazdagságát mi hordozzuk, mert nem kétséges, hogy az erkölcsi megfontolásokat alapvetõen érvényesítõ élet megteremtésében szükség van a kovász szerepét betöltõ természetes nemességre. *„A szabad világ attól függ* – írja Röpke – *képes lesz-e korunk a közgondolkodás arisztokráciáját kellõ számban létrehozni."* A remény mi vagyunk.

dr. Kindler József

ERKÖLCS ÉS GAZDASÁG

Napjaink lassan tudatosodó kényszerû valósága, hogy az emberi tevékenység semmilyen szinten nem választható el az etikától.

Az utóbbi évtizedek tapasztalatai azt bizonyítják, hogy egy ökológiai és humán szempontból kielégítõ modern gazdasági rendszer mûködését a piac „láthatatlan kezének" és az állami intézmények jól látható kezének kettõse önmagában nem képes biztosítani. A modern kor bonyolult tehnikai, társadalmi és környezeti feltételei között az etikai koordináció elkerülhetetlennek bizonyul.

A gazdasági cselekvés elvének a szigorú önérdekkövetést tartják. Ennek megfelelõen, aki nem ezt teszi, irracionálisan cselekszik. Azonban a morális tényezõk kiiktatásával párosult, kizárólag „racionális" közgazdasági gondolkodásmód és cselekvés bizonyíthatóan felelõssé tehetõ a hagyományos társadalmi, kulturális és ökológiai rendszerek tönkretételéért.

Az erkölcsi normák a jogszabályokon túl szabályozzák az emberi cselekvést. Sajátos eszközeivel a jog is az ember erkölcsi eszméinek érvényesítésére törekszik, de ezen a területen megvannak a maga korlátai. A törvényességi szféra normái az erkölcsi minimumot, az etikus viselkedés ideáljai ennél sokkal többet követelnek.

Bizonyításra nem szoruló tény, hogy törvényekkel nem szabályozható a társadalmi-, ennek keretében a gazdasági élet minden mozzanata. A jog nem szabályozhatja a cselekvések összességét, nemcsak azért mert elvileg sem képes arra, hogy az életviszonyok minden egyes részére normát és ahhoz fûzõdõ jogkövetkezményeket állapítson meg, hanem azért is mert ez sok esetben diszfunkcionális következményekkel járna. A jogi túlszabályozottság rontja a jogrend hatékonyságát. A túl sok szabály megnehezíti azok egyidejû feltétlen alkalmazását, betartásának ellenõrzését, kibúvók keresésére ösztönöz, fellazítja a jogtudatot, következésképpen fékezi a jogkövetõ magatartást.

Ilyenképpen a törvényességi szféra által a szabályozatlanság szürke zónájában hagyott viselkedési formák alakításában a morális tényezõk igen fontos szerephez jutnak. Ezek hivatottak a cselekvések finom szabályozásának funkcióját betölteni.

Az etika a cselekvés területe, méghozzá olyan cselekvésé, amelynek hatása van másokra. A cselekedetek egész spektrumára kiterjed, ugyanis nem csupán a két szélsõséget határozza meg (amit kell, és amit nem szabad), de a közbülsõ magatartásokra, a kívánatosra, a még megtûrtre, vagy megengedhetõre, vagy a már nem kívánatosra is vonatkozik.

Az etika rögzítetlen határú társadalmi alrendszer, mely helyzetfüggõen adaptálható és többféleképpen határozható meg.

Keresztény értelmezésben az etika az állandó jóra törekvés szándékát jeleníti meg az emberi létezés minden területén. Az ókortól a legújabb korig terjedõ idõszak felfogása szerint jó az, ami az általános természeti és isteni erkölcsi törvényeknek megfelel. Ebbõl következõen a gazdaságetika nem más mint az ember gazdasági tevékenységének és az erkölcsi jóra való törekvésének rendszerbe szervezett összeegyeztetése.

A gazdasági etika közelítésmódja.

A modern közgazdaságtan sajátja az a felfogás, hogy az embernek minden cselekedetét egy fajta normarendszerhez kell igazítani, beleértve a gazdasági tevékenységet is.

A gazdasági etika (business ethics), mely a társadalom, az egész gazdasági szféra és az erkölcs kapcsolatát tudományos megközelítésben vizsgálja, új kutatási terület, mely elõször az Amerikai Egyesült Államok-ban, majd a nyugat-európai országokban mintegy fél évszázada jelent meg. Igazi fejlõdése az 1970-es években kezdõdött, azoknak az új kihívásoknak az eredményeként, amelyekkel a társadalom és a gazdaság szembetalálták magukat. Jelenleg a legtöbb amerikai és a nyugat-európai gazdaságtudományi egyetemen a gazdaságetika kötelezõ tantárgy. Ennek az új tudományterületnek a nyugati országokban önálló folyóiratai és befolyásos szakmai szervezetei vannak. 1987-ben hozták létre például a több ezer nyugat-európai kutatót és üzletembert tömörítõ „Európai Üzleti Etikai Hálózat"-ot amely évente rendezi meg nagy érdeklõdéssel kísért konferenciáit.

A témakör jelentõségét mutatja az is, hogy a Vatikán 1990-ben többnapos szakmai kollokviumot rendezett a közgazdaság társadalmi és etikai vonatkozásairól, melyen a világ legjelentõsebb közgazdászai, köztük Nobel-díjasok vettek részt.

A gazdaságetika közelítésmódja abból indul ki, hogy a gazdasági szereplõknek van önálló felfogásuk az etikai jóról és rosszról, s tevékenységük során ezzel összhangban igyekszenek cselekedni. Hogy ez sikerül-e vagy nem, nagymértékben függ attól, hogy ezen törekvéseikben a gazdasági környezet támogatja-e õket.

A gazdaságetika nem tagadja a piaci mechaniz-

mus nélkülözhetetlenségét, elismeri a törvényhozás és a kormányzat szerepét, de ugyanakkor életbevágóan fontosnak tartja a gazdasági viselkedés etikai szabályozását is.

Az erkölcs és a gazdaság viszonyáról a szakirodalomban az idõk során különbözõ, olykor ellentétes nézetek alakultak ki. Van olyan vélemény, amely szerint a gazdaság és az erkölcs két teljesen különálló társadalmi alrendszer, nincs igazán közük egymáshoz, és a gazdaságnak kifejezetten ártalmára szolgál, ha az erkölccsel összekeverik.

Ez a nézet egyaránt megtalálható mind a közfelfogásban, mind a tudományos érvelésekben is. Gondoljunk csak „a pénznek nincs szaga" közismert szólásmondásra, amely azt próbálja igazolni, hogy a gazdaságban a pénz (a profit) a legfontosabb és ezért teljesen felesleges azt firtatni, hogy a megszerzett pénznek erkölcsös-e az eredete vagy sem. Az üzletben nincs érzelem, nincs barátság, az üzlet sikerességének feltétele az erkölcsi vonatkozásaitól való eltekintés.

Ezzel a felfogással szemben kialakult egy másik felfogás , melynek gyökerei idõben messzire nyúlnak vissza. Lényege az, hogy a gazdaságot nem szabad az erkölcstõl teljesen különválasztani, a gazdaságban van és kell, hogy legyen szerepe az erkölcsi tényezõknek is.

Ezen az alapon alakult ki egy olyan Egyesült Allamok-beli és nyugat-európai felfogás, amely jelenleg dominánsnak tekinthetõ a gazdaság és erkölcs közötti viszony pozitív megítélésében. Ennek a koncepciónak az a lényege, hogy a gazdaság, a sikeres üzleti tevékenység számára nemhogy nem ártalmas az erkölcsi tényezõk figyelembevétele, hanem ellenkezõleg, egyik alapfeltétele. A vállalat jó hírneve lényegesen nagyobb érték, mégpedig profitban kimutatható érték, mint az, amit tisztességtelen úton lehet megszerezni. Másképp fogalmazva: a gazdaságban nem csupán azért kell erkölcsösnek lenni, mert az erkölcsi normák önmagukban követendõk, hanem azért, mert ez gazdaságilag is elõnyös lehet.

Gyakorlati eredménye ennek a felfogásnak, hogy a nagy amerikai és nyugat-európai cégek zömében saját etikai kódexeket dolgoztak ki, etikai bizottságokat mûködtetnek, és etikai mérlegelemzéseket végeznek.

Etikai katalógus

A londoni székhelyû Üzleti Etika Intézete (Institute of Business Ethics) katalogizálta azokat a problémákat, melyekkel kapcsolatban súlyos etikai kérdések merülhetnek fel a vállalatok mûködése során. A közel hatvan feltárt probléma közül a legfontosabbak a következõk:

Kapcsolat a fogyasztókkal

· termékfelelõsség (a vállalatnak jó minõségû, megbízható és biztonságos termékeket kell kínálnia)

· reklámozás (hamis, túlzó állítások, illetve lényeges információk eltitkolása a termékekrõl vagy a vállalatról tilos)

· garanciavállalás, szerviz (a fogyasztók várakozásának kielégítéséhez, együttmûködésük elnyeréséhez a lehetõ legmagasabb színvonalat kell biztosítani)

· megvesztegetés (sem pénz, sem jelentõsebb értékû ajándék nem adható a vásárlóknak azért, hogy a céget válasszák)

· információk a fogyasztókról (a vállalat köteles a fogyasztókkal kapcsolatos információkat bizalmasan kezelni)

Kapcsolat a tulajdonosokkal és a befektetõkkel

· tulajdonosi és befektetõi érdekek (a vállalat kielégítõ tõkemegtérülésre törekszik, és nem próbálja meg egymás ellen kijátszani a tulajdonosok és a befektetõk különbözõ érdekeltségû csoportjait)

· vállalati mérleg és eredmény-kimutatás (a mérlegnek és az eredmény-kimutatásnak korrektnek és naprakésznek kell lennie)

Kapcsolat az alkalmazottakkal

· személyiségi jogok (az alkalmazottakkal való kapcsolatnak az emberi méltóság tiszteletben tartásán és a személyiségi jogok maradéktalan betartásán kell alapulnia)

· diszkrimináció (a vállalat foglalkoztatási politikája nem alkalmazhat faji, nemi, vallási, nemzetiségi, életkori vagy a munkakörrel kapcsolatos egészségügyi diszkriminációt)

· munkahelyi környezet (a vállalatnak kötelessége, hogy az iparág adta lehetõségeknek megfelelõ szinten, biztonságos és egészséges munkahelyi környezetet teremtsen)

· bérezés és egyéb juttatások (az alkalmazottak javadalmazásának méltányosnak és igazságosnak kell lennie, azaz összhangban kell állnia az egyéni erõfeszítésekkel és az iparág fizetési színvonalával)

· participáció (a vállalat fejleszti az alkalmazottak széles körû informálásának és a döntésekben való részvételének rendszerét)

Kapcsolat a szállítókkal

· kölcsönös bizalom (a vállalat törekszik hosszú távú, kölcsönösen elõnyös, bizalmon alapuló kapcsolatok kiépítésére a szállítókkal)

· pontos fizetés (a szállító idõbeni és szerzõdés szerinti kifizetésének kötelessége)

Kapcsolat a kormányzattal

· adózás (a vállalat nem vetemedik szándékos adóeltitkolásra)

Kapcsolat a versenytársakkal

· verseny (a vállalat törekszik a tisztességes verseny szabályainak betartására)

· hírnévrontás (tartózkodás a versenytársak

hírnevének közvetlen vagy akár csak közvetett lejáratásától)

· informálódás a versenytársakról (a vállalat nem alkalmaz meg nem engedett eszközöket a versenytársak helyzetével, terveivel kapcsolatos információk megszerzése során)

Kapcsolat a helyi közösségekkel

· a közösség szolgálata (a vállalati javak és szolgáltatások hatékony elõállításával és munkaalkalmak biztosításával szolgálja a közösséget)

· a közösség támogatása (a vállalat programok szponzorizálásával, adományokkal igyekszik elõsegíteni annak a közösségnek a fejlõdését, amelyben mûködik)

Kapcsolat a természeti környezettel

· környezetvédelem (a vállalat felismeri felelõsségét a természeti erõforrások használata, a környezet megváltoztatása és a káros anyagok kibocsátása terén)

· állatkísérletek (a vállalat csak akkor alkalmaz állatokon terméktesztelést és egyéb kísérleteket, ha az elkerülhetetlen; az állatvédelmi elõírások betartása feltétlen parancs)

Az etikus gazdasági viselkedés költségei

Nyilvánvaló, hogy az általános etikai normákat, a mások érdekeit és értékeit figyelembe vevõ gazdasági cselekvés a társadalom hasznára válik. De vajon mennyire hasznos annak, aki etikusan cselekszik?

A profit és az erkölcs kapcsolata rendkívül bonyolult és ellentmondásoktól sem mentes. A piac sok esetben –legalábbis rövid távon – jutalmazza a mohó és etikátlan viselkedést. Történelmileg nem egyszer lehetõség volt és jelenleg is van arra, hogy igazán nagy profitot nem éppen etikus eszközökkel lehetett, illetve lehet elérni.

Az etikus gazdasági cselekvésnek megvannak a maga költségei. Egy olyan gazdasági közegben, ahol csalni sikk, a becsületes üzleti magatartás jelentõs anyagi hátrányt jelent. Ilyen helyeken a gazdasági szereplõk becsületesebb tábora védekezésként az „ésszerû tisztesség” gyakorlatára kényszerül amit általában a társadalom megengedhetõként elfogad.

Valamely gazdaságban az etika általános szintjét két tényezõ határozza meg: egyrészt az etikai normák társadalmi elfogadottsága, másrészt az etikus cselekvés relatív költségei a nem etikus cselekvés költségeihez képest. Az etikai rendszerek többségükben arra törekszenek, hogy valamiféle kompromisszumot érjenek el az önérdeket mások kárára is érvényesíteni kívánó egoizmus és az önérdeket mások javára feláldozni kívánó altruizmus felfogásai között. Harmóniát igyekeznek létrehozni az önérdek és a közérdek között.

Az etikus cselekvés jelentõsége a gazdaságban.

Az etikus cselekvés jelentõsége a gazdaságban az, hogy csökkenti a társadalmi költségeket. Ha a gazdasági szereplõk többsége becsületes, ha azok nem hárítanak másokra elfogadhatatlan kockázatokat, ha kielégítõen informálják partnereiket, ha nem szennyezik a környezetet, ha az állammal szembeni tartozásaikat befizetik, akkor csökkennek a társadalmi költségek. Ha mindenki erkölcsösen cselekedne, akkor az ellenõrzésre, a szerzõdések betartására, a keletkezett károk megállapítására és megtérítésére kevesebbet kellene költeni. A kárt okozó tényezõk elmaradásával több pénzt lehetne fejlesztésre fordítani. Az erkölcsös viselkedés ilyen vonatkozásban gazdasági erõforrássá válhat.

A modern multinacionális nagyvállalatok jóformán kezükben tartják a társadalom nagyobbik részét. Ezek hatalmas károkat okozhatnak az általuk érintett emberi közösségeknek, más vállalatoknak és a természeti környezetnek egyaránt. A jog eszközei végesek velük szemben, ezért rendkívül fontos döntéshozatalaik etizálását segíteni.

Gazdaságetika Romániában

Az etikus viselkedésnek igen nagy jelentõsége van a kelet-európai gazdasági átmenet idõszakában. Az „eredeti tõkefelhalmozás” során a méltánytalanság és igazságtalanság érzése válik uralkodóvá a társadalom nagyobbik felében, ami káros kompenzációs viselkedésformákat alakít ki és gerjeszt.

A fejlett piacgazdasággal rendelkezõ országok és az átmeneti szakaszban levõ országok között hatalmas különbség van a gazdasági élet civilizáltságában, az üzleti élet etikusságában. Igaznak bizonyul Ralf Darendorf neves szociológus még 1990-ben megfogalmazott véleménye mely szerint, míg a politikai rendszerváltás megvalósítható hat hónap alatt, a gazdasági rendszerváltás hat év alatt, addig a megfelelõ etikai normákat és mintákat közvetítõ civil társadalom kiépüléséhez hat évtized kell.

Sajnálatos tény, hogy Romániában a rendszerválás óta eltelt 11 év alatt még csak jelei sem mutatkoznak egy olyan nyugati típusú civil társadalom kiépülésének, melynek közgondolkodásban pozitív etikai normák uralkodnak s amely képes lenne leküzdeni az egyre elmélyülõ morális válságot. A korrupció jelen van a társadalmi-, ennek keretében a gazdasági élet minden területén. (Egyébként korrupció kivétel nélkül minden országban van, csak annak nagyságrendje országról országra különbözõ. Ami a fejlett nyugati országokban kivétel, az nálunk szabály).

A berlini székhelyû Trancparency International szervezet tanulmánya szerint, Románia a legkevésbé korrupttól a legkorruptabb irányba haladó lépcsõn,